

התלמוד: תולדות הלמדנות

כל מה שלא ידעתם (וגם מה שכן) על התלמוד, יצירתו והתפשטותו, דרכי הלימוד בו ומעמדו כספר הספרים של התורה שבעל פה

התלמוד הבבלי עומד במרכז עולמה של הלמדנות היהודית זה למעלה מאלף וחמש מאות שנה, אך הגדרתו מטרידה חוקרים ולומדים: אם זה ספר הלכה - מדוע הוא מלא בסיפורי אגדה? אם זה פירוש למשנה - מדוע הוא חורג בכל הזדמנות לדיונים עצמאיים? ולמה הסוגיות נראות לפעמים כמו באמצע עריכה, בלי מתודה סדורה מתחילת הדיון אל המסקנה שמסדרי התלמוד בוודאי ידעו כבר מראש?

מחברי הספר שלפנינו, ישי רוזנצבי ויעקב צ' מאיר, מציעים מבט דרשני על היצירה המורכבת הזו: תחילה הם מנתחים את התלמוד כטקסט בעל מאפיינים ספרותיים ורעיוניים ייחודיים, ולאחר מכן הם עוקבים אחר האופנים השונים שבהם נקרא ופורש לאורך הדורות. השילוב של ניתוח פנים-טקסטואלי עם היסטוריה של קבלה ופרשנות הופך את הספר לכלי רב-ערך גם עבור בוגרי בתי מדרש מסורתיים וגם עבור חוקרים אקדמיים המבקשים להעמיק את הבנתם ביצירה המכוננת של התרבות היהודית.

מטבעה של ביקורת ספרים ומגבלות האורך שלה, לא נוכל להתייחס למכלול הנידונים בספר, שכאמור הוא מקיף מאוד, ונסתפק בשתי הערות על נקודות שבהן, לפי עניות דעת הכותב, חרגו המחברים באהבה יתרה למסקנה, שקלקלה את השורה.

בחלקו הראשון של הספר, שעוסק ביצירת התלמוד עצמה, מניח הכותב כי "העובדה שיש לסוגיה כללים ברורים אין משמעותה שמדובר בכללי היסק בדומה

לכללי הלוגיקה האריסטוטלית שאנו רגילים בהם" והוא מעיר שפרשנים 'שנים וחדשים' שניסו להצדיק את מהלכי הבבלי במונחים לוגיים חמורים, עשו זאת בדרך כלל בלא הצלחה יתרה. אפשר היה לקבל קריאה כזו של המפה כשהיא מתייחס לכללי דרש מסורתיים באופיים כמו גזרה שווה והיקש. אבל הכותב בוחר להמחיש זאת עם "צורת ההיסק הבאה המכונה קל וחומר ונפוצה מאוד בתלמוד", צורת היסק שאינטואיטיבית אמורה להיות לוגית מעצם הגדרתה. הוא מביא את הלימוד הידוע שמציעה הגמרא בקידושין (ד): ללמוד קידושי ביאה באשה, קל וחומר מיבמה שבה לא מועיל קנין כסף ומועילה ביאה. על כך הוא כותב: היקש זה אינו תקף על פי כללי הלוגיקה, שהרי "אין כל קושי להניח שלכל אחת מסוגי הנשים דין אחר: יבמה נקנית בביאה ולא בכסף ואשה נקנית בכסף ולא בביאה". לכן, הוא מסיק, היסק 'קל וחומר' כפי שהוא משתקף בדוגמה הזאת, הוא לימוד שרירותי... חשבו למשל על ההיסק הבא: מה רופאה שאינה כשרה לעסוק במשפט, כשרה לטפל בחולים;

עורכת דין שכשרה לעסוק במשפט אינו דין שתהיה כשרה לטפל בחולים?". הלעג בין השורות ניכר ו...מבין. בהתחשב בעובדה שלמרות ההבדלים במצב הזיקה טרום חלות הקניין בין יבמה לאשה, החלות הסופית של שני המסלולים זהה ולכן המשל אינו ממין העניין, והבקשה ללמוד צורת תחולת קניין זהה מאשה לרעותה, לוגית ומובנת היטב. [ואגב, למטיבי לכת, הכותב יכל להתמקד בפרכת הגמרא שם "אמה העבריה תוכיח", שם אכן מדובר בחלות שונה בעיקרה. ואכן הגמרא דוחה את הדימוי על אתר: "מה לאמה העבריה שאין קנינה לשום אישות - תאמר בוז שקנינה לשום אישות?"].

דוגמה נוספת לאי הבנה. את הסיפור במסכת תענית (כא.) עם אילפא שנתלה בתורן הספינה ואמר "אי איכא דשאייל לי במתניתא דרבי חייא ורבי אושעיא ולא פשיטנא ליה ממתניתין, נפילנא... וטבענא", מבינים המחברים כמבחן להוכחת בקיאותו וכותבים: "מטרת המבחן היא לאחד את כל מסורות התנאים מזמנים וממקומות שונים. אלו שנכנסו למשנה ואלו שלא, למארג ידע כולל אחד" דבר התומך בנאמר בתחילת הפסקה "הגמרא רואה ביצירת ההרמוניה בין המקורות הישג אינטלקטואלי ודתי". ובכן, דומה שכל לומד מבין כי אילפא לא ביקש להראות הרמוניה אלא להוכיח שלא נגרע מן המשנה שחתם רבי, אף דין שכלול בברייתות (מתניתא דרבי חייא ורבי אושעיא). ועל עיקר הנושא יש להעיר, כי הנגדת המקורות השכיחה בגמרא, היא כלי בסיסי כדי להבין את תוכן המקורות

התלמוד: תולדות הלמדנות

יעקב צ' מאיר
ישי רוזנצבי

מאנגס
384 עמ'

ולעמוד על הבנת הדברים. לראות בכך בקשה ליצירת הרמוניה בלבד, לצורך הישג אינטלקטואלי ודתי כביר ככל שיהיה, מניח שייתכן לחיות עם מקורות שאין ביניהם הרמוניה ובכך להניח שיסודם יכול להיות שרירותי. ואכן, פעמים רבות התלמוד אינו 'משיג הרמוניה' בין המקורות אלא מוצא את נקודת המחלוקת ביניהם בדרשת הכתובים או בסברא ודי לו בכך.

כיוצא בו, הכותבים מדברים על מוטיבציה וניסיון ליצירת טקסט קנוני. לראות בידע התלמודי (והמשנאי וזה של תורה שבכתב) כולו מערכת אחת. לטעמי, עיקר חסר מן הספר כשאין מסבירים לקורא המצוי את שורש המוטיבציה הזו, והוא שהתלמוד שואב את תוקפו מהעובדה שהוא חלק ממערכת אחת של תורה שבעל פה שנמסרה עם תורה שבכתב, והלכה ונתפרשה במשך הדורות. האפשרות האחרת יכולה להתקיים רק בלבו של מי שמניח אפשרות שלא תעלה על לב, שהידע התלמודי מורכב מאוסף של סברות ודינים שבדו חכמים מלבם.

על אף דוגמאות אלו, הספר מציע קריאה קולחת וחידושים מעניינים גם עבור מי שבקי ורגיל בלימוד התלמוד: תיאור התפשטות התלמוד ברחבי העולם היהודי ומעברם של בתי המדרש מבבל מערבה. שיטות העיון השונות בתלמוד, ואפילו התייחסות לגישה החסידית (והקבלית) אל התלמוד. עצם יצירת מונוגרפיה כזו, הוא בלא ספק אירוע ראוי לציון בתחום מחקר התלמוד ואפשר לקבל ממנו תמונה כללית עדכנית של מצב המחקר בשדה המחקר חשובה זו. •